

Foreningen og institutionerne: fra DOF til ZM, OC og DMU

JON FJELDSÅ

Dansk Ornitologisk Forening har altid haft nære bånd til forskningsverdenen. I perioder var der nærmest tale om en symbiose, idet foreningen havde til huse på det gamle Zoologisk Museum i Krystalgade. Men forbindelsen har ikke været enstydig. For at belyse udviklingen af forholdet mellem amatørerne og de professionelle ornitologer i statsinstitutionerne kan det være nyttigt at dykke tilbage i tiden, indtil hundrede år før DOF opstod.

Blandt 1800-tallets biologer var der kun få, der inddrog fugle i deres forskning, og de opfattede sig ikke som ornitologer, men primært som biologer. Ornitologi blev nemlig dengang ikke betragtet som et selvstændigt forskningsfelt, men som en fritidssyssel for fugleinteresserede samlere fra samfundets højere lag – personer, der havde tid og overskud til 'unyttige' interesser. De mestrede alle fransk og tysk, så det betød ikke så meget, at der manglede danske fuglebøger. De havde verdenslitteraturen i deres bibliotek. Givetvis var oprettelsen i 1805 af Det Kongelige Naturhistoriske Museum i Stormgade vigtig, idet museet vækkede bred interesse. 'Fuglemuseet', som det populært blev kaldt, viste bl.a. premierløjtnant Peter Wøldikes 700

udstoppede holstenske fugle, opstillet i naturlige grupper, f.eks. omkring reder med unger (Fig. 1).

Den unge jurist Frederik Faber (1796-1828) udgav – på tysk – de første værker om de islandske og højnordiske fugle, og han udgav også en håndbog om svømmefugle og nogle optegnelser fra rejser i Jylland. Dette var de første danske publikationer af feltornitologisk art. Niels Kiærboilling (1806-71), lærer og senere zoo-direktør, udgav i 1851-56 *Danmarks Fugle*, der med 612 håndkolorerede afbildninger kom til at stå som standardværket for de danske fugleinteresserede i trekvarter århundrede. Det blev en kæmpesucces, og Kiærboilling lagde grunden til en ny epoke, hvor fugleinteressen kunne dyrkes i bredere kredse (Helms 1932; se også kapitlet side 276).

Ved forskningsinstitutionerne var 1800-tallets store naturhistoriske inspirator den sangvinske Japetus Steenstrup. Han virkede som *professor zoologiae* fra 1845 og frem til sin død i 1884. Han var nærmest atomfavnende og interesserede sig især for marinbiologi, men er nok i dag mest kendt for sine tolkninger af stenalderens køkkenmøddinger og for at have opfundet denne betegnelse, som i dag er en international fagterm. I køkkenmøddin-

Fig. 1. Redegruppe af Strandskade, med æg og unger (af to forskellige størrelser) fra premierløjtnant Wøldikes fuglesamling, den ældste større samling af udstoppede fugle i Danmark. Foto: G. Brovad.

gerne kunne han bl.a. påvise rester af Gejrfuglen, som man havde opfattet som en sjælden gæst fra polarhavets dravis. Steenstrup sammenstillede de eksisterende oplysninger om dens historiske og forhistoriske forekomst. Han var dermed den første til at erkende, at artens hovedudbredelse havde ligget på væsentlig varmere breddegrader, at store kolonier ved Newfoundland var blevet nedslaget allerede i 1700-tallet, og at de indsamlinger i Island, som var blevet organiseret af hans forgængere ved Det Kongelige Naturhistoriske Museum, faktisk havde ført til artens udryddelse (Lyngs 1994). Steenstrups største betydning for ornitologien ligger dog et andet sted: gennem hans meget inspirerende – og dengang obligatoriske – zoologiundervisning for medicinere blev datidens læger oplyste om og interesserede i zoologi. Hele 15% af DOFs tidlige medlemmer var medicinere!

Steenstrups efterfølger som zoologiprofessor, Chr. Frederik Lütken (1827-1909) var ligeledes først og fremmest marinbiolog, men også han gødede jorden for ornitologien. Han etablerede det første iagttagnets net for naturhistoriske oplysninger og indledte et langvarigt samarbejde med det danske fyrvæsen om aflevering af døde fugle fra fyrskibe og fyrtårne til Zoologisk Museum. Her samlede Oluf Winge (1855-89) og senere hans broder Herluf (1857-1923) omhyggeligt oplysningerne i årlige beretninger og skabte dermed basis for de første systematiske registreringer af fugletrækket gennem Danmark. I alt blev der i denne tid indlemmet 56 000 danske trækfugle i museets samlinger, og der kom prøver fra yderligere 41 000 eksemplarer.

Fyrfluglenes betydning

Fyrfluglene var, sammen med Schiølers samlinger (se nedenfor), en uvurderlig kilde til studier af fuglenes dragter, raceforhold o.a. Og så gav de den første kvantitative viden om fugletrækket i Danmark. De årlige rapporter om antal døde fugle ved de enkelte fyrtårne var kun kendt af en lille kreds, men nogle få DOF-medlemmer fattede interesse for materialet. I 1917 udkom i DOFT den første større analyse baseret især på faldet af Sanglærker, i alt 15 540 registreringer (Saxtorph 1917). Det blev til en ret minutios analyse af trækkets forløb og vejrafhængighed, og Saxtorph kunne påvise et væsentligt større efterårstræk end forårstræk. Han sluttede, at Danmark om efteråret blev besøgt af flere fugle fra østlige ynglebestande end om foråret. Han diskuterede også visse andre arters træk. Senere kom der en analyse over Bogfinken (Hammer 1928), og til sidst kom Lindhardt Hansens

samlede analyse af hele fyrmaterialet (Hansen 1954).

I dag, hvor vi har ringmærkningen (se kapitlet side 242), har fyrfaldene udspillet deres rolle som metode til at studere fugletrækket. Fra 1930erne troppede kontorchef Thorvald Frølich jævnligt op på Amagers sydspids og indledte dermed traditionen med systematiske direkte iagttagelser af fugletrækket. Og feltornitologerne blev stadig skrappere til at bestemme fuglene i flugten og til at genkende deres flugtkald (se kapitlet side 176).

Omkring Winge

Amatørornitologien blev efterhånden mere udbredt, især i samfundets såkaldte kulturbærende lag. Ud over medicinerne var der mange godsejere, jægere og lærere, et par ægsamlende præster, apoteker A.H. Faber (1859-1906) og kunstneren Gerhard Heilmann (1859-1946). Men den centrale skikkelse for faglig vejledning var, i hvert fald for Københavner-ornitologerne, Herluf Winge ved Zoologisk Museum (Fig. 2).

Winge var ingen frontfigur i DOF, det var imod hans diskrete natur. Men han bidrog på et andet plan: det siges, at ingen, som ønskede råd eller oplysning om fugle, bankede forgæves på hans dør. Af mindeordene i DOFT fremgår det, at "så godt som alle vor Tids Fuglekyndige staa i Taknemlighedsgæld til ham og skyldte hans Vejledning og Paavirkning, hvad de have kunnet og endnu maatte blive i Stand til at yde" (Schiøler 1924). Han var tidens ornitologiske lærermester, som ikke mindst formåede at åbne manges øjne for behovet for naturfredningen og beskyttelse af rovfuglene. Den elskelige herre kunne næppe i nogen samtale undlade at komme ind på "den Tankeløshed, som mennesker desværre saa ofte gøre sig skyldige i over for Dyr."

Winge var egentlig pattedyrforsker, og det var hans broder Oluf, der virkelig kendte fuglene. Men efter dennes død blev det Herluf, der skulle løfte dansk ornitologi op på internationalt niveau. Han var ansat på Zoologisk Museum som medhjælper fra 1883, og senere som viceinspektør, idet han især arbejdede med knoglemateriale fra køkkenmøddinger og mosefund, som bragtes til Nationalmuseet. Han sørgede også omhyggeligt for registreringen af de fyrfaldne fugle og skrev den første officielle fortegnelse over Danmarks fugle.

Winge var en overmåde omhyggelig og gammeltdags herre, hvilket nok begrænsede hans videnskabelige produktion. Hans faglige vejledning var imidlertid afgørende for en af DOFs frontfigurer, Eiler Lehn Schiøler (1874-1929). Som leder af

Fig. 2. Herluf Winge – nørdet forsker og lidenskabelig fortaler for rovfuglenes ret. Foto: Zoologisk Museum.

et blomstrende vekselererfirma var han i stand til at bekoste udviklingen af en privatsamling af fugle og æg, som han allerede havde startet i drengesårene. Til en begyndelse var Schiøler vel nærmest en interesseret samler, men Winge fik ham ledet hen på mere videnskabelige interesser, og han havde tid og midler til forskning og til at gennemføre omfattende indsamlinger i Danmark og de nordatlantiske områder – Færøerne, Island og Grønland (se kapitlerne side 109, 254 og 276).

Schiøler repræsenterer en anden natur end den pertentlige Winge og nåede betydeligt videre end denne. Gennem studier af udenlandsk litteratur vækkedes hans interessen for studiet af geografiske racer og behovet for omhyggelig analyse af dragtvariation og fjerfældning. Især var han optaget af

andefuglenes komplekse dragtskifte, som i første omgang blev beskrevet i diverse artikler i DOFT.

Det var Schiølers kongstanke at skrive det ultimative værk om Danmarks fugle med prægtige farvetavler, hvoraf de fleste blev udført af Johannes Larsen. Men det økonomiske krak i 1922 knækkede ham økonomisk. Inden han døde, svækket af et slagtilfælde, lykkedes det ham med hjælp fra brygger Jacobsen og bogtrykkerfirmaet Egmont H. Petersen at fuldføre de to første bind og lave forarbejdet til det tredje (Schiøler 1925, 1926, 1931). Efterfølgende lykkedes det at sikre hans 25 000 fugleskind med tilhørende skeletdele til Zoologisk Museum (Fig. 3). Sammen med de fyrfaldne fugle udgør disse grundstammen i museets danske og nordatlantiske samlinger.

"Den dér, Madsen!"

Vor tids ornitologer har måske svært ved at forstå – og acceptere – datidens samlingsorienterede ornitologi. Vi er så vant til at få færdigfordøjet viden med præcise beskrivelser af fuglenes mange dragter i gennemillustrerede felthåndbøger. Og så har vi vore gode kikkerter. Datidens litteratur var baseret på sammenligninger af skudte fugle, hvor man først og fremmest angav de sikre strukturelle forskelle mellem arterne (Fig. 4). Bøgerne var ikke beregnet til at medbringes i felten. Så det vigtigste redskab til feltarbejde var haglbøssen, så man kunne få fuglen med hjem til sammenligning med illustrationer og tekst i diverse bøger. De fleste ornitologer havde samlinger af udstoppede fugle.

Vi tænker i dag knap på, at de moderne felthåndbøger skyldes over 100 års ihærdig indsamling og sammenligning af lange serier af fugleskind fra forskellige steder og årstider. Først når man lægger fugleskindene op på række efter indsamlingsdato, får man et sikkert billede af fjerfældningen og rækkefølgen af de forskellige dragter, ændringer på grund af slid af fjerene, og forskelle mellem lokale og tiltrækkende bestande. Det blev først muligt, efterhånden som de mange privatsamlinger blev indkøbt og samlet i store museumssamlinger. I øvrigt låner også museerne fra hinanden, så det er muligt at sammenligne materiale fra arternes samlede udbredelsesområder.

Det var tidligt i 1900-tallet en kæmpefordel for Københavns amatørornitologer, at de under kyndig vejledning kunne granske de store serier af fugle i Zoologisk Museums samlinger. De omfattede primært fyrfuglene og Schiølers samling, men efterhånden også mange andre privatsamlinger, f.eks. fra Axel Christiani. Og så supplerede man op med målrettet indsamling af arter, der var dårligt repræsenterede.

Winges efterfølger, Richard Hørring (1875-1943), der var ansat ved Zoologisk Museum fra 1909, var en udpræget museumsmand, der med iver arbejdede med at forøge samlingerne, opkøbe private samlinger og bringe dem i mønstret orden. Det fortælles, at hans indsamlingsekspeditioner til Christiansø, med konservator Harry Madsen, foregik på den måde, at Hørring sad magelig på en taburet og udpegede sine ofre. "Den dér, Madsen!" Og så skød Madsen.

Denne form for ornitologi blev senere forkastet af generationen af feltornitologer efter 2. Verdenskrig, men heldigvis er der i dag andre, der forstår samlingernes vedvarende relevans. Samlingerne har været af central betydning for at belyse ændringer i påvirkningen med miljøgifte, og i denne

Fig. 3. Et lille udsnit af de 204 Skeænder i Schiølers samling. Serien viser anlæggelsen af en særlig efterårsdragt mellem hannens eklipsedragt (nærmest) og yngledragt. Schiøler beskrev dette komplicerede dragtskifte – på dansk – ca 50 år inden det blev kendt i international (engelsk-sproget) ornitologisk litteratur. Foto: G. Brovad.

sammenhæng er det dybt beklageligt, at der næsten ikke er indsamlet materiale (især fugleæg) siden midt i 1900-tallet. Mange feltornitologer og DOFs Sjældenhedsudvalg har brugt Zoologisk Museums samlinger som supplement til litteratur og felterfaring. De må tit sande, at samlingerne er mangelfulde, og at der især er brug for mere materiale fra yngletiden. Lars Svenssons vejledninger for ringmærkere (første udgave: Svensson 1970) skyldes i høj grad sammenligninger af tusindvis af fugle på Zoologisk Museum og andre museer, og samlingerne bruges til stadighed af illustratører, f.eks. af Carl Christian Tofte.

Som et lille kuriosum kan nævnes, hvordan ægsamlingerne kan komme til hæder og værdighed. Præsten Kristen Barfod (1860-1944), en af DOFs

stiftere og "bestemt ikke blandt de kedelige skikkelser i DOF" (Løppenthin 1944), gjorde Højlund præstegård til et samlingspunkt for tidens æggsamlere. Ca 3000 ægkuld med et gøgeæg, indsamlet med nærmest ufattelig ihærdighed af Barfod og to af hans venner, har i de seneste år ligget til grund for intens forskning omkring gøgens evne til at snyde værtsfuglene ved at udvikle lignende æg, bl.a. af norske og svenske forskere (se f.eks. Ericson & Sjögren 2004).

Stærke amatører

Mænd som Winge og Schiøler vekselvirkede med hovedstadens øvrige fuglefolk, og DOFT spillede en vigtig rolle ved at orientere foreningens medlemmer om international ornitologisk litteratur. En særlig inspiration var, at den 6. internationale ornitologkongres blev afholdt i København i 1926, hvilket især Schiøler og professor C. Wesenberg Lund bragte i stand. Men også andre ressourcerstærke personer bidrog til foreningens profil. Overlæge Otto Helms (1866-1942; DOFT-redaktør 1906-1920, formand 1929-41), hvis populære bøger fik stor betydning for fugleinteressen, og konservator A.L.V. Manniche (1867-1957), der skrev *Danmarks Fugleliv* med fine tegninger af Gerhard Heilmann (Heilmann & Manniche 1928-30). Kiærbøllings værk havde endelig fået en afløser (se kapitlerne side 109 og 276).

Alle tiders vægtigste DOFT-bidrag til international ornitologi var kunstneren Gerhard Heilmanns arbejder om fuglenes afstamning (Heilmann 1913-16), senere udgivet i bogform på engelsk (Heilmann 1926). Dette skelsættende arbejde fra

en DOFer kan tjene til at illustrere synergien mellem forskning og amatørarbejde. Heilmanns interesse for fuglenes oprindelse blev vakt af professor J.E.V. Boas (1855-1935), der introducerede Darwins udviklingslære i biologiundervisningen og skrev flere grundige analyser af fuglenes anatomi samt en i dag næsten glemt afhandling om fuglenes slægtskab med dinosaurer. Heilmann påviste nogle (tilsyneladende) problemer med at aflede fugle fra dinosaurer, og han postulerede, at fuglenes udviklingslinje bedst kunne afledes fra ældre former inden for den gruppe, hvorfra også dinosaurer og krokodiller udvikledes. Båret af hans fremragende kunstneriske skildringer af 'urfuglen' og dens hypotetiske stamform, blev Heilmanns arbejde i godt et halvt århundrede stående som den autoritative lære om fuglenes oprindelse (se Palm 1989 og kapitlet side 300). Herhjemme opnåede han dog ikke anerkendelse for dette pionerarbejde. Tværtimod blev han nedgjort i akademiske kredse, bl.a. af DOFTs senere redaktør R.H. Stamm, som til den daværende redaktør Helms skrev: "Maa jeg kondolere Dem i Anledning af det sidste Hæfte [med Heilmanns artikel]. Det maa virkelig have været haardt for Dem, som dog kender godt til Fugle, og som samtidig som Læge sidder inde med almindelig naturhistorisk Forstand, at optage i Tidsskriftet det dillettantiske Makværk, som udfylder største Parten af Hæftet" (Ries i trykken).

Inden for de seneste år har man imidlertid i Kina fundet så velbevarede fossiler af små fjerklædte dinosaurer og forskellige overgangsformer mellem dinosaurer og fugle, at det står klart, at Boas var tættere på sandheden end Heilmann. Fugle er nu

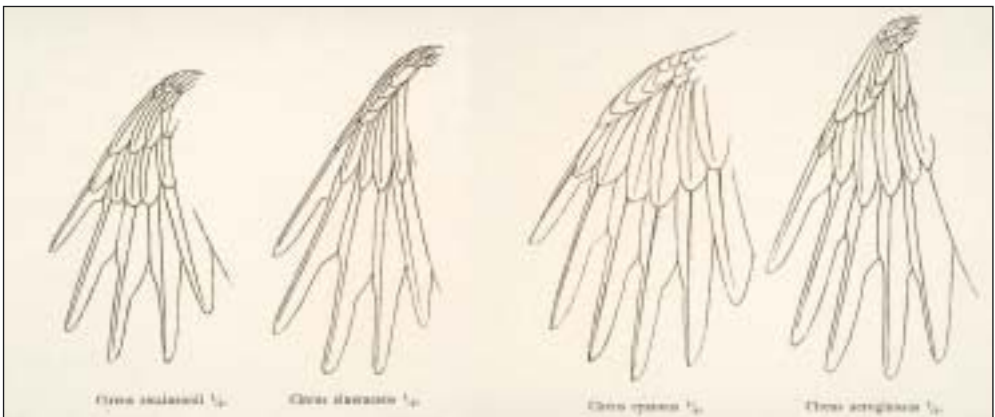

Fig. 4. Typisk ældre illustration beregnet på at bestemme fuglen i hånden. Vingespids af Steppehøg, Hedehøg, Blå Kærhøg og Rørhøg (fra Kolthoff & Jägerskiöld 1898).

levende efterkommere af små rovdinosaurer (Christiansen 2003).

Skovrider Vagn Holstein (1889-1959, DOF-formand 1952-1959) satte sig også varige spor i ornitologien. Hans omhyggelige biologiske studier af Fiskehejren, strandengens fugle, Duehøgen (Holstein 1942, disputats), Hvepsevågen, Spurvehøgen og Musvågen er i dag klassikere (se kapitlerne side 109 og 276). DOFT bugnede i denne tid med lokale notitser fra mange særdeles kyndige amatører og blev kyndigt redigeret af docent Robert Stamm (1877-1934).

Krusninger på overfladen

Ikke alle var tilfredse med den akademiske stræben i foreningen. I 1942 tog grosserer C.A. Blume, lærer Børge Palm og kontorchef Thorvald Frølich sagen i egen hånd og dannede Dansk Fugleforskning, som indsamlede feltdata bl.a. om fugletrækket. Det blev starten på en stærk dansk tradition, som lever videre i den forening af feltobservatører vi kender i dag (se kapitlet side 188).

Forskningen gled i baggrunden. Hørring passede samlingerne på Zoologisk Museum, registrerede fyrfald og administrerede ringmærkningen. Han beskrives som en tør og ret skarp herre og var næppe blandt de særlig produktive, udadvendte og inspirerende forskere. Endskønt han var med blandt DOFs stiftere og sad i bestyrelsen fra 1928, var han aldrig nogen drivkraft i foreningen.

Der var dengang kun én rigtig ornitologstilling i landet, og den ellers lovende ornitolog Knud Paludan (1908-1988) måtte derfor skifte løbebane og blev læge på Christiansø. Her fik han heldigvis lejlighed til at gennemføre nogle meget indgående studier af mågernes biologi (Paludan 1951, disputats, se kapitlet side 215). Senere blev han videnskabelig konsulent i Naturfredningsrådet og derefter på Vildtbiologisk Station, hvor han indførte populationsdynamiske analyser, inden han til sidst blev leder af Jagt- og Skovbrugsmuseet i Hørsholm.

Bernt Løppenthin (1904-1994), overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket, spillede en betydelig rolle i DOF som debattør ved møderne, litteraturanmelder i DOFT, arrangør af de første 'storture' til Sverige og DOFT-redaktør (1931-34), og gennem en enorm korrespondance med foreningens 'pålidelige observatører'. Hans hovedværk, *Danmarks ynglefugle i fortid og nutid* (Løppenthin 1967), er en særdeles nyttig kilde til viden om fuglenes forekomst i Danmark siden stenalderen og især i 1800-tallet, men tolkningerne er meget gammeldags, idet han aldeles undervurderede dynamikken

i fuglenes forekomst i kulturlandskabet (se kapitlet side 276). Han var også imod dynamik i foreningen: udviklingen mod bredtfaavnende fuglebeskyttelse var ikke hans kop te, og i hans sene år trak han sig noget bitter tilbage fra foreningsarbejdet.

Salomonsen-epoken

Efter Hørrings død blev Finn Salomonsen (1909-1983) ansat på Zoologisk Museum i 1943. Han havde allerede i gymnasieårene gået til hånde i Schiølers private museum, og 16 år gammel blev han i 1925 inviteret med på Schiølers ekspedition til Grønland. Dette førte til en livslang tilknytning til dette land (se kapitlet side 254). Schiøler gav sikkert også inspiration til hans tidlige forskning, navnlig hans doktordisputats (Salomonsen 1939) om rypernes fjerfældning, et dengang banebrydende arbejde om hvordan tidspunktet for dragtskifte hænger sammen med årstidernes vekslen.

Salomonsen forenede samlingsarbejdet med en enorm videnskabelig produktion (i alt 13000 publicerede sider) og en høj profil i det internationale forskersamfund, samtidig med at han spillede en højst aktiv rolle i DOF. Han har vel holdt flere foredrag i foreningen end nogen anden og publicerede talrige små og store artikler i DOFT. Dertil kommer de store bøger *Fugletrækket og dets gåder* (1953, med to senere danske og en tysk udgave), *Grønlands Fugle* (1950-51), *Oversigt over Danmarks fugle* (1963) samt et omfattende populærvidenskabeligt forfatterskab (*Mindanao, The Arctic Year* (med Peter Freuchen), *Karen Blixen og Fuglene* (med K. Blixen og C.S. Larsen)). Endelig må nævnes hans rolle som DOFT-redaktør 1945-61 og som foreningsformand 1960-1971 (se kapitlet side 109).

Finn Salomonsen var venlig og uafviseligt veltalende, både når det gjaldt om at skaffe penge og at få sine optimale ønsker igennem. Det har været en hovedårsag til, at Zoologisk Museum i dag har en af verdens mest velfungerende fuglesamlinger. Men det er også kommet DOF til gode. Han vidste hvilke knapper, han skulle trykke på for at fremme DOFs sag i det politiske system, og samtidig var han et rummeligt menneske, som med elegant overbærenhed kunne give plads til det ungdomsoprør, som skal beskrives længere henne. Han var også med på den nye fredningspolitiske linje. Han var selv dybt indigneret over Hedeselskabets "udtørringsgalskab" og magt og bekymret over grønlændernes hæmningsløse jagt.

Professor Ragnar Spærck (1896-1965), den sidste store, alvidende og altfaavnende zoologiprofes-

sor, interesserede sig mest for det marine, men deltog ivrigt i foreningslivet i DOF og i fredningssagen. Han sørgede også for, at der blev skaffet midler til økologiske feltstudier og regelmæssige fugletællinger på reservaterne.

Det hører med til tidsbilledet, at der også skete nogle faglige nyskabelser i zoologien. Etologi (adfærdsbiologi) og økologi kom ind som nye emner, og der kom en række nye forskerstillinger, hvilket hurtigt kunne ses af indholdet i DOFT. Holger Poulsen (1914-82), som især virkede som 'chefpsykolog' for dyr og fugle i Zoo, skrev om instinkt og fornuft hos fuglene. Hans Lind (1929-91) var ansat på Tipperne og senere (fra 1960) ved Zoologisk Laboratorium, og skrev især om strandengens fugle. Begge repræsenterer den klassiske etologi, som var et populært fag blandt de studerende.

Salomonsen (1956) beskriver selv hvordan "den spinkle tråd, der i stiftelsesåret forbandt Universitetet og foreningen, i årenes løb gradvis er vokset til et stærkt og fast bånd." Modsat i foreningens første år var der fra nu af en stor ornitologisk interesse blandt de biologistuderende. De var også med i DOF, tit som medlemmer af styrende organer eller faglige grupper, og der var et frodigt samarbejde.

Den nære synergi mellem videnskab og amatørornitologi fik vel sin kulmination med udgivelsen af bogen *Jeg ser på fugle* (Nørrevang & Meyer 1959). Den blev til gennem et nært samarbejde mellem fagfolk og amatører. Den blev solgt i titusinder af eksemplarer, og den faglige inspiration genspejles klart i indholdet af DOFT i de følgende årtier. Selv var jeg dengang gymnasieelev i Nordnorge (meget langt fra aktive ornitologiske miljøer), og bogen blev en åbenbaring af viden om nye problemstillinger og kom i høj grad til at præge min videre tilgang til fuglestudiet (se også kapitlet side 176).

Ungdomsoprør

Trods rigdommen af nye impulser fra forskningen – eller måske netop på grund af den akademiske stræben – kom det ca 1960 til en opstand i foreningen (se kapitlet side 176). Folk fik mere fritid, og DOF fik dermed en markant medlemsfremgang. Men der manglede 'plads' til de ivrige unge, der ønskede en aktiv indsats mod afvanding og jægere. Fokus blev rettet mod at frembringe data, der kunne bruges i fuglesagen ved at sikre klar og saglig dokumentation til brug i kampen mod landbrugets massive destruktion af den danske natur (se kapitlet side 100). Egentlig var der tale om en renaissance for en særlig linje i dansk ornitologi,

som kan føres tilbage til Lützens jagttagernet 70 år tidligere. Men indsatsen blev intensiveret og målrettet for at skaffe dokumentation til brug i de mange fredningssager.

Tidsskriftet *Feltornithologen* (1959-80) blev det centrale forum. De unge naturinteresserede blev opildnet med studielejre, studiekredse og aktivt engagement omkring store fælles aktiviteter. En særlig milepæl var Lorenz Ferdinands *Større Danske Fuglelokaliteter I* (Ferdinand 1971), som var den første store kompilation af hårde fakta om de enkelte danske fuglelokaliteter. Det var noget, DOFs sympatisører i administrationen kunne bruge. Vi fik også igangsat nogle store landsomfattende projekter (se kapitlet side 197).

Lorenz Ferdinand (formand 1971-1988) var den rette mand til rette tid, i bund og grund konservativ, men alligevel i rimelig grad på bølgelængde med de unge aktivister med sin anarkistiske facon og uakademiske stil (se kapitlet side 109). DOF fik sit image som den hidsige terrier, der ikke kun var bidsk, men også kunne dokumentere, at den havde ret!

Oprøret markerede samtidig et brud med den gamle linje, hvor Zoologisk Museum var omdrejningspunkt. Mange DOFere afskrev museet som antikveret: det var blevet etisk uacceptabelt at 'ofre' fugle i videnskabens hellige navn, og fugleæg blev nærmest unævnelige. Fugleforskningens mål burde være at afdække menneskets destruktive påvirkning af i naturen, så de unge økologer ville studere fugle på respektfuld afstand. Teleskopet erstattede definitivt haglbøssen som arbejdsredskab. Det første atlasprojekt (1971-74) blev styret fra Zoologisk Museum af Tommy Dybbro (Dybbro 1976), men DOF leverede de godt 700 feltfolk. Herefter lå bolden generelt hos DOF, når det gjaldt systematisk registrering af danske fugle (se kapitlet side 197).

Zoologisk Museum og universiteterne fik imidlertid en anden rolle: man uddannede målbevidst biologer til de mange stillinger, der opstod i stat, amt og kommune. Mange kandidater blev enten selv universitetslærere (f.eks. Jan Dyck, Poul Hansen, Jørgen Rabøl, Carsten Rahbek) med nye disciple 'inden for murene' eller havnede i sektorforskningen (Karsten Laursen, Niels Erik Franzmann, Henning Noer, Jesper Madsen, David Bortmann, Preben Clausen, Ib Kragh Petersen, Thomas Bregnballe, Christian Glahder, Anders Mosbech). Andre fik job i amter, kommuner og statsforvaltningen (Poul Hald-Mortensen, Hans Ulrik Skotte Møller, Sten Asbirk, Erling Krabbe), eller

indgik i konsulentvirksomheder (Knud Falk, Finn Danielsen, Jan Durinck, Flemming Pagh Jensen, Steffen Brøgger Jensen, Bo Svenning Petersen, Henrik Skov, Kim Diget Christensen, Erik Mandrup Jacobsen) eller miljøorganisationer (Tommy Dybbro, Uffe Gjol Sørensen, Knud N. Flensted, Michael B. Grell). Rigtig mange af dem kom til at spille en vigtig rolle i DOF, enten som bestyrelses- eller udvalgsmedlemmer eller som medspillere i det naturpolitiske spil.

N.O. Preuss, ringmærkningsleder 1962-95, skabte et miljø omkring de store mærkningsprojekter for svaner, gæs (Kampp & Preuss 2004) og måger med en række dybt engagerede amatører. Jeg selv, som blev ansat på museet i 1971, var faglig vejleder for mange af de nye ornitologer og spillede især en rolle ved at stimulere interessen for fuglebeskyttelse i troperne (se kapitlet side 265). De Nordiske Ornitologiske Kongresser var i årene 1977-1993 et frugtbart forum for kontakt mellem forskningsverdenen og amatørerne. To af kongresserne foregik i Danmark (Fjeldså & Melftofte 1983, Madsen 1993). Men efterhånden som den øgede konkurrence i forskningsverdenen tvang de unge forskere til at satse på mere højprofilerede faglige konferencer, døde interessen desværre.

Nye institutioner

Den økologiske tankegang sivede fra 1970erne bredt ud i samfundet, og dermed ændrede mange af statens institutioner karakter. Vildtbiologisk Station på Kalø lå indtil 1989 under Landbrugsministeriet og var i DOFs optik et sted for jægervenlig bestillingsforskning. Chefen i 1970erne, professor H.M. Thamdrup, brød sig bestemt ikke om Ferdinands oplæg til kritisk debat om jagten. Stationen blev dog mere 'interessant' for DOFere, da Anders Holm Joensens fra 1965 fik gang i fugleoptællinger fra fly, og det blev åbenbart hvilke enorme mængder af bl.a. Sortænder, Fløjlsænder og Ederfugle, der forekommer ude på de store banker, uden for synsvidde af den landbaserede ornitologi (Joensen 1974). Et andet fokuspunkt for DMU blev kystzoneøkologi og studier af fødeøkologi og adfærd hos de arktiske gæs, der raster eller overvintrer i Danmark (Fig. 5). Efter en årrække med højt specialiseret forskning i de arktiske gæs erhvervede Jesper Madsen ("Gåsemadsen") doktorgraden (Madsen 1991). Det blev accepteret i den politiske ledelse, at Kalø kunne lave grundforskning på højt plan, og at dette faktisk kunne højne kvaliteten af rådgivningen om praktisk miljøforvaltning. Herefter sofistikeredes og specialiseredes forskningen i nye ressource-

krævende metoder, bl.a. blev radiomærkning og satellitmærkning taget i brug. Stationens mål er ikke længere servicering af jægerne, men at sikre et solidt fagligt grundlag for, hvordan bestande af fugle og dyr skal forvaltes til glæde for alle samfundsgrupper (se kapitlet side 150).

DOFs data var i særlig høj kurs midt i 1980erne, da der alle vegne i amter og kommuner var behov for udredningsopgaver. Og hvorfor skulle DOF ikke kunne tjene penge på sine data? I 1986 oprettede foreningen sit selvstændige konsulentfirma Ornis Consult (OC). Firmaet var økonomisk og politisk uafhængigt af DOF, selv om foreningen sad som ene-ejer af aktiekapitalen. Idéen var, at de opgaver, myndighederne rekvirerede i DOF, kunne løses professionelt og på en måde, der gav overskud til brug for fuglesagen. Biologen Henning Nøhr ledede firmaet de første 10 år i en fremgangsrig periode med mange overvågningsopgaver for Miljøministeriet, det daværende Hovedstadsråd og senere olieindustrien, EU-kommissionen samt DANCED og DANIDA under Udenrigsministeriet.

Værdien af OC i Fuglenes Hus gik langt ud over det økonomiske udbytte. Frem for alt var det fint at have en omfattende faglig ekspertise i huset. Der blev råd til at udvikle kompetencer inden for geografiske informationssystemer (GIS) og behandling af satellitbilleder til kortlægning af naturressourcer m.v. Det var også muligt at udvikle en særlig niche omkring skibsbaserede optællinger af havfugle i god synergi med Kaløs optællinger fra fly og med britiske og hollandske tællinger i Nordsøen. OC stod for udviklingen af databaser over havfuglenes fordeling fra Nordsøen til Østersøen og skabte et solidt fagligt grundlag for arbejdet med fuglebeskyttelse i de marine områder (Durinck et al. 1994, Skov et al. 1995). Der blev også udført interessante studier over landbrugets og pesticidernes påvirkning af fuglefaunaen, og der var EDB-kyndige folk i huset, som kunne håndtere foreningens punktællingsdata.

Med jordskredsvalget i 2001, hvor det grønne flertal efter 20 års dominans i den danske miljøpolitik pludselig var væk, forsvandt brat det økonomiske grundlag for OC såvel som for andre mindre konsulentvirksomheder. DOF måtte ind i svære overvejelser om, hvad man skulle stille op med et underskudsgivende firma. For at undgå en konkurs og sikre, at de fleste medarbejdere fortsat kunne have arbejde, blev det i forsommeren 2002 besluttet at sælge firmaet til Hedeselskabets afdeling for teknik og miljø i Roskilde. En spændende faglig udvikling i Fuglenes Hus var forbi.

Fig. 5. Danmarks Miljøundersøgelsers gåseforskning er i verdensklasse. Her er resultatet af en kanonetfangst af Kortnæbbede Gæs. Foto: Jan Skrivers.

Skarpere rolledeling

Kun meget få miljøorganisationer har lignende nære forbindelser til forskningen som DOF. Det gav DOF en usædvanlig bredde, som givetvis også bidrog til foreningens slagkraft. DOF favnede i lang tid hele spekteret fra fagornitologi til fuglebeskyttelse. Dette er faktisk sjældent blandt ornitologiske foreninger, som enten er rent faglige eller overvejende engagerede omkring fuglebeskyttelse.

Væksten i medlemstallet og den store opmærksomhed mod hitjægeri betød imidlertid, at der efterhånden blev relativt langt mellem de fagligt stærke medlemmer, der kunne levere gedigne faglige analyser. Det miljøpolitiske arbejde præges tit af holdninger og fastgroede opfattelser af, hvad der er galt i den danske natur. Der blev ansat flere fagligt dygtige folk til at styre de store registreringsopgaver, men der blev ikke brugt meget krudt på kritisk analyse af de dybere årsagssammenhænge. Forskningen blev også mere og mere kompliceret. Mens rene beskrivelser af ornitologiske iagttagelser engang var 'godt nok' for de ornitologiske tidsskrifter, skulle der efterhånden mere til. Det kræver skoling i, hvordan man formulerer falsificerbare hypoteser, og ikke mindst kendskab til

statistik og computerprogrammer for håndtering af store datamængder. Videnskabelig publicering stiller i dag krav om specialviden på så mange felter, at det efterhånden er få amatører, der kan følge med og lave noget, der er 'konkurrencedygtigt' (se kapitlet side 307).

Da der endelig kom en kritisk statistisk analyse af sammenhængen mellem indekstal for danske fuglebestande og statistiske data over landbrugets arealanvendelse, var det – måske symptomatisk – ikke DOF som stod bag, men Danmarks Miljøundersøgelser (Fox 2004). Ifølge denne analyse er der ikke meget belæg for de gentagne påstande om, at omlægningerne i landbruget generelt har skabt ringere vilkår for fuglene i det åbne land. Engfuglene og enkelte agerlandsarter er godt nok stærkt på retur, men andre arter holder stand eller går endog frem (se også Heldbjerg 2005). Måske kunne man slutte, at de største negative effekter af landbrugsudviklingen var sket allerede inden DOFs systematiske indsamling af punkttællingsdata kom rigtig i gang.

Som et andet eksempel kan nævnes udnyttelsen af atlasdata til kritisk analyse af dansk naturfredningspolitik. Det drejer sig om data fra DOF og

andre foreninger. Nok en gang var det en forskningsinstitution (denne gang ved Københavns Universitet), der stod for de komplekse statistiske analyser af, hvor indsatsen for at bevare nationens biodiversitet skal koncentrereres for at være mest effektiv (Petersen et al. 2005).

Efter etableringen af OC i 1986 opstod der gradvis en situation, hvor OC og DMU konkurrerede om opgaverne. Med DOF som OCs ejer kølnedes forholdet til DMU. Brydningerne kulminerede med at DMU (Henning Noer) offentligt beskyldte OC for ikke at være i stand til at varetage objektiv rådgivning, eftersom selskabet jo var ejet af en grøn interesseorganisation. Der har også været kritiske bemærkninger om kvaliteten i nogle af DOFs handlingsplaner.

En nylig sag i mediernes vridemaskine med kritiske kommentarer omkring ringmærkningen gjorde det nødvendigt for ringmærkningslederen at slå fast, at det er Zoologisk Museum, der er ansvarlig for området, uagtet at mange ringmærkere er DOF-ere. Efter at politologen Bjørn Lomborg 'afblæste' miljøkrisen som et bluffnummer fra interesseorganisationerne blev det vigtigere end nogensinde, at der herskede fuld klarhed over hvad der var fakta, og hvad der var holdning. I et politisk klima, hvor populistiske ministre benytter enhver lejlighed til at nedgøre folk med faglig viden som 'smagsdommere' og 'grædekoner', og hvor man hele tiden stiller spørgsmål om, hvad der bedst betaler sig, skærpes kravene om saglighed og klar dokumentation. Forskerne vil derfor i visse debatter distancere sig fra DOF. Det kan måske se ud som en konflikt, men skal nok egentlig ses som en respons på politikernes forskellige forventninger til interesseorganisationer og forskere. De sidstnævnte må forventes at fremlægge fuldt transparente analyser, hvor konklusionerne strengt følger de fremlagte data. Den hårde konkurrence om forskningsmidlerne gør det også tvingende nødvendigt at opgive den 'bløde' forskning til fordel for teoritung frontlinjeforskning.

Det gik i bølger

DOFs tilknytning til forskningen er gået i bølger. Nogle af bevægelserne kan have deres forklaring i samfundsudviklingen, mens andre hang sammen med personer – hvorvidt der på det givne tidspunkt var forskere, der også var tilstrækkeligt engagerede i DOF. Ornitologiens historie i Danmark har altid været stærkt præget af nogle få lederskikkelser og store personligheder, der trak i den ene eller anden retning. Den elitære Salomonsen og en *enfant terrible* som Ferdinand har klart appelleret til forskel-

lige dele af DOFs medlemsskare, og de havde også forskellige holdninger til, hvor der skulle fokuseres. Mange af 'høvdingene' har haft et akademisk udgangspunkt; selv Lorenz Ferdinand, som i nogle sammenhænge lagde afstand til det akademiske, fandt at en akademisk grad var afgørende for, at hans ord skulle få vægt. Også Vagn Holstein og Hans Meltofte, som var selvlærte, markerede deres faglige styrke ved at opnå doktorgraden.

I dag er rollefordelingen nok mere polariseret, med forskellige nicher til forskere og amatører, og mellem de sidstnævnte ses en vis polarisering mellem optællere, hitjægere og bredt fugleinteresserede. DOF og forskningsinstitutionerne har hver deres stærke og svage sider. DOFs styrke ligger især i at kunne mobilisere og styre et par tusind feltornitologer, der kan levere pålidelige optællingsdata. Forskningsinstitutionernes styrke ligger mere på det metodemæssige plan. Vejen fremad må ligge i at forene disse kræfter. Efter opløsningen af OC i 2002 er forholdet mellem DMU og DOF gradvis tøet op, og de to nærmer sig i jubilæumsåret en fælles forståelse, der er på vej til at udmønte sig i en aftale om formaliseret samarbejde om fugleovervågningen i Danmark og gensidig udveksling af data. Udvikling af en strategi og et sæt aftaler med forskningsverdenen må være en høj prioritet for DOF i den nærmeste fremtid.

Referencer

- Christiansen, P. 2003: Oprindelsen af fuglene - og af fuglenes flyvning. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 97: 275-282.
- Durinck, J., H. Skov, F.P. Jensen & S. Pihl 1994. Important marine areas for wintering birds in the Baltic Sea. – Ornithology Consult report, EU DG XI research contract no. 2242/90-09-01.
- Dybbro, T. 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – Zoologisk Museum og Dansk Ornitologisk Forening, København.
- Ericson, P.G.P. & H. Sjögren 2004: Boken om göken. – Atlantis, Stockholm.
- Ferdinand, L. 1971: Større danske fuglelokaliteter, Bind 1. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Fjeldså, J. & H. Meltofte (red.) 1983: Proceedings of the Third Nordic Congress of Ornithology, 1981. – Dansk Ornitologisk Forening og Zoologisk Museum.
- Fox, A.D. 2004: Has Danish agriculture maintained farmland bird populations? – J. Appl. Ecol. 41: 427-439.
- Hammer, P. 1928: Om Fald af Bogfinken, *Fringilla coelebs*, ved danske Fyr og Fyrskibe. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 22: 1-18.
- Hansen, L. 1954: Birds killed at lights in Denmark 1886-1939. – Vidensk. Meddr dansk naturh. Foren. 16: 269-368.
- Heilmann, G. 1913-16: Vor Nuværende Viden om Fuglenes Afstamning. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 7: 1-71, 8: 1-92, 9: 1-160, 10: 73-144.
- Heilmann, G. 1926: The origin of birds. – H.F. & G. Witherby, London.

- Heilmann, G. & A.L.V. Manniche 1928-1930: Danmarks Fugleliv, bind 1-3. – Nordisk Forlag, København.
- Heldbjerg, H. 2005: De almindelige fugles bestandsudvikling i Danmark 1975-2004. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 99: 182-195.
- Helms, O. 1932: Kort Oversigt over dansk Ornithologi fra de ældste Tider til omkring Aar 1900. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 26: 81-102.
- Holstein, V. 1942: Duehøgen. – Hirschsprungs Forlag, København.
- Joensen, A.H. 1974: Waterfowl populations in Denmark 1965-1973. – Danish Rev. Game Biol. 9(1): 1-206.
- Kampp, K. & N.O. Preuss 2005: The Greylag Geese of Utterslev Mose. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 99: 1-78.
- Lyngs, P. 1994: Gejrfuglen. Et 150 års minde. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 88: 49-72.
- Løppenthin, B. 1944: Kristen Barfod. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 38: 122-125.
- Løppenthin, B. 1967: Danske fugle i fortid og nutid. – Odense Universitetsforlag.
- Madsen, J. 1991: Træk- og overvintringsstrategier hos gæs. – Faglig rapport fra DMU nr 10.
- Madsen, J. (red.) 1993: Proceedings of the Seventh Nordic Congress of Ornithology. – Danmarks Miljøundersøgelser.
- Nørrevang, A. & E. Meyer (red.) 1959: Jeg ser på fugle. – Politikens Forlag, København.
- Palm, S. 1989: Gerhard Heilmann og teorierne om fuglenes oprindelse. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 83: 6-10.
- Paludan, K. 1951: Contributions to the breeding biology of *Larus argentatus* and *Larus fuscus*. – Munksgaard, København.
- Petersen, A.H., F.W. Larsen, C. Rahbek, N. Strange & M.P. Lund 2005: Naturværdier i danske nationalparker. En kvantitativ analyse af den biologiske mangfoldighed i potentielle danske nationalparker. – Center for Makroøkologi, Københavns Universitet.
- Ries, C.J. i trykken: Creating the *Proavis*: bird origins in the art and science of Gerhard Heilmann 1913-1926. – Archives of Natural History.
- Salomonsen, F. 1939: Moults and sequence of plumages in the Rock Ptarmigan (*Lagopus mutus* (Montin)). – Vidensk. Meddr dansk naturh. Foren. 103: 1-491.
- Salomonsen, F. 1956: Dansk Ornithologisk Forenings oprindelse og udvikling. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 50: 253-266.
- Saxtorph, S.M. 1917: Studier over Fuglefald ved danske Fyr og Fyrskibe. I. Lærken (*Alauda arvensis*). – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 12: 1-61.
- Schiøler, E.L. 1924: Herluf Winge. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 18: 1-3.
- Schiøler, E.L. 1925, 1926, 1931: Danmarks Fugle. Bind 1-3. – Gyldendal Nordisk Forlag, København.
- Skov, H., J. Durinck, M.F. Leopold & M.L. Tasker 1995: Important bird areas for seabirds in the North Sea. – Birdlife International, Cambridge.
- Svensson, L. 1970: Identification guide to European passerines. – Eget forlag, Stockholm.